

כי מציון פרשת לך לך

© מכון מניטו

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

אברם העברי

בסופה של פרשת לך לך, בהקשר של ברית המילה, 'אברם העברי' מקבל את השם 'אברהם'.

וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי אֵל שְׂדֵי, הַתְּהִלָּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים... וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שֵׁם אַבְרָם, וְהָיָה שֵׁם אַבְרָם כִּי אֲבִי הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ (בראשית, יז, א-ה).

הגמרא מפרשת את שינוי השם של אברם, המייסד הראשון של זהות ישראל, כאות למעבר למימד האוניברסלי. לגבי הפסוק 'אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם'², אומרת הגמרא: "בתחילה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו"³.

חז"ל מצביעים כאן בבירור על שני מאפיינים שונים של דמות אחרת. בתחילה נושא אברהם זהות גלותית: ארם. הוא 'אב לארם'. רק מאוחר יותר, במיוחד אחרי פרידתו מלוט, ואחרי שחזר אל זהותו העברית, הוא הופך ליסוד שעליו תושבת הברית, שהיא בעלת משמעות אוניברסלית, ושאלה יתמסר ישראל בן יצחק בן אברהם.

כאן ראוי לציין שישמעאל נולד מאברם, ולא מאברהם. (לדיוקים האלה במשפחת האבות יש כמובן חשיבות רבה לגבי הזכות על ההבטחות והברכות ועל מסירתן לשושלת של יעקב-ישראל).

שני השמות אברם – אברהם

"וַיִּגְדַּל לְאַבְרָם הָעִבְרִי" (בראשית יד, יג): הפסוק מופיע בהקשר של 'מלחמת המלכים' בעמק השדים (היום אזור ים המלח), מלחמה שבה התערב אברם כדי לשחרר את לוט בן אחיו. אברם מכונה כאן עברי, עוד לפני שהוא עובר את השינוי הפנימי שהשם 'אברהם' יגלה אותו.

ביטוי זה - אברם העברי - מצביע קודם כל על ייחוסו המשפחתי. אברם הוא מצאצאי עֶבֶר, שהוא מבני בניו של שָׁם. הוא מזוהה כ'עברי', גם בזמן שהוא עדיין נושא את השם ארם ('אב לארם'). זהות זו של ארם תישמר במשפחתו של אחיו נחור, שינחיל אותה לצאצאיו: בתואל, ולבן אחריו.

מכל הפרטים האלה אנו למדים שמשפחת אברהם היא משפחה של עֵבְרִים הנמצאים בגלות בציוויליזציה של אור כשדים. למשפחה זו היה קשר מיוחד לארם, שהוא מצאצאי שָׁם. (גם עֶבֶר הוא מצאצאי של שָׁם, אך דרך ארפכשד).⁴

רק חלק אחד ממשפחה זו שב ליארץ העברים'. ולאחר "ברית הזהות" שמתוארת בפרוטרוט בספר בראשית, יעקב הוא שייקרא בשם 'ישראל'.

אם כן, בגלות, הזהות העברית הפכה למזוהה עם ארם. בכך היא נעשתה "ייחודית" מדי, משועבדת לדרך אחת מדרכי האדם, או בלשון התורה, למשפחה אחת מתוך 'משפחות האדמה'⁵.

בימינו אנו עדים להתפתחות דומה: גם אם יש משהו חריף בהשוואה זו, צמד המושגים ארמי-עברי מקביל מאד לצמד יהודי-ישראלי.⁶ ואמנם ברור שצריך להבין את המושגים האלה בהקשר החברתי-היסטורי, ביחס לתהליך גלות-שיבת ציון. הערכים שנוהגים לכתוב יהדות הם בתוכם ובמהותם עבריות, אותם הערכים העבריים ששמרו להם אמונים בגילגולי הגלויות, מתוך געגועים אליהם אך גם מתוך תקווה לתחייתם.

מעמדו של האדם העברי

לגבי הביטוי 'אברם העברי', המדרש אומר את הדברים האלה:

"ויגדל לאברם העברי". רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן:

- רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד, והוא מעבר אחד.
- רבי נחמיה אומר: שהוא מבני בניו של עֶבֶר.
- ורבנן אמרי: שהוא מעבר הנהר, והוא משיח בלשון עברי.

שלושת הפירושים האלה למילה 'עברי' מגדירים היטב את מצבו הקיומי של אברם העברי בזמן שהוא החליט לעזוב את הגלות באור כשדים. הוא היחיד מבין צאצאי עֶבֶר שעדיין דובר את שפת הנבואה שקדמה ליבלילת הלשונית⁷ במגדל בבל (הוא משיח בלשון עברי), והוא מייסד את התכנית המשיחית של ההיסטוריה הישראלית. תכנית זו תתנגש, עד להגשמתה באחרית הימים, עם שאיפות השלטון של אימפריות העולם.

התורה רומזת לעניין זה⁸ בסדר היוחסין של שָׁם שבפרק י בבראשית. הדמויות מוזכרות שם ברשימה סתמית של שמות, מלבד עֶבֶר, שעליו נאמר: וְלְעֶבֶר יָלַד שְׁנַי בָּנִים שָׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ... (בראשית י, כה).

מכאן עולה בבירור שהזהות העברית נושאת מימד אוניברסלי, שקדם להתפלגות האנושות 'לגויים, ללשונות ולמשפחות עמים'.⁹

⁶ "הזהות היהודית בגלות תמיד מחוברת לזהות העמים שאלהם הוגלתה: יהודי-צרפתי, יהודי-גרמני, יהודי-מרוקאי, וכן הלאה" (מפיו של מניטו).
הזהות הארמית ספציפית מדי, היא לא הייתה יכולה לשאת מסר אוניברסלי. בשביל זה אברם היה צריך לחזור לרוש העברי. בדומה לכך, הזהות היהודית (יהודי-צרפתי, יהודי-גרמני וכד') חייבת לחזור ליסוד העברי (הישראלי) שלה על מנת שתוכל לקיים 'ונברכו בך כל משפחות האדמה' (בראשית יב, ג). (ה.ע.)
⁷ על כן קרא שְׁמָה בְּבָל כִּי שָׁם בָּלָל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (בראשית יא, ט).
⁸ כלומר האופי האוניברסלי של הזהות "עברי" ושל שפתו.
⁹ מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אֵיזֵי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֵתָם אִישׁ לְלִשְׁנוֹ לְמִשְׁפָּחָתָם בְּגוֹיָהֶם (בראשית י, ה).

¹ ...ויגדל לאברם העברי... (שם יד, יג).
² דברי הימים א, א, כז.
³ במסכת ברכות, יג, א.
⁴ וכך סדר התולדות: שם הוליד את ארם. הוא גם הוליד את ארפכשד, שזה סדר צאצאיו: שלח - עבר - פלג - רעו - שרוג - נחור - תרח. תרח הוליד את אברם, נחור והרן (אביו של לוט). (ענין בראשית יא, י-כז).
⁵ ישראל אינו עוד משפחה ממשפחות האדמה (אינה נמנית ברשימת שבעים העמים המוזכרים בספר בראשית) אלא הוא היסוד המאחד שלהן (יסוד זה בא לו מעֶבֶר, מלפני התפלגות העמים). על כך הרב אשכנזי היה מצטט את הרב אליהו בן-אמוזג שהיה אומר שב"מחורות הפנינים" של העמים, ישראל אינו עוד פנינה אלא החוט המקשר של המחורות. (ה.ע.)